

biau atskleidžia fundamentalų mokslinį marksizmo-leninizmo teorijos pobūdį.

Kalbant apie pastarųjų metų procesus ideologiniame JAV gyvenime, norisi atkreipti dėmesį į vieną ypatybę — buržuazinių ideologų siekimą operatyviai manevruoti, skubiai keisti susikompromitavusias teorijas naujomis. Mums reikėtų į tai daugiau atsižvelgti. Būtina siekti, kad marksistinė buržuazinės filosofijos bei ideologijos kritika būtų ir operatyvi, ir giliai argumentuota, kovinga, subtili. Žinoma, mūsų uždavinys yra ne sekti pasakui kiekvieną buržuazinės ideologijos manevrą, o numatyti pagrindines jos evoliucijos tendencijas ir iš anksto užkirsti kelią ideologinėms antikomunizmo akcijoms.

Giliausias įspūdis iš kelionės po JAV — tai šios šalies kontrastai: greta didelių turty yra daug skurdo; žymius mokslo bei kultūros pasiekimus lydi amoralizmas ir nusikalstamumai. Dauguma profesorių ir eilinių amerikiečių dalykiškai ir taktiškai bendravo su manimi — tarybinio piliečiu, sudarė sąlygas dirbti mokslo tiriamąjį darbą. Bet ne kartą teko patirti, kiek daug netiesos apie socializmo šalis skleidžia buržuazinė propaganda. Amerikos liaudis reiškia norą taikiai gyventi su tarybine liaudimi, tačiau reakcingi sluoksniai siekia šią šalį pasukti iš tarptautinio įtempimo mažinimo kelio į „šaltojo“ ar net „karštojo“ karo kelią.

Prieštarinąs yra ir marksizmo idėjų plitimas JAV. Universitete didėja susidomėjimas marksizmu. Tačiau dažniausiai marksizmą „aiškina“ profesionalai sovietologai, kurie siekia jį griauti ir falsifikuoti. Paprastai jie tai daro, prisidengę objektyvizmo skraiste, po kuria slypi neabejotinas tendencingumas: panaudojami kai kurie K. Markso kūriniai (dažniausiai ankstyvieji), kurių mintys iškraipomos, remiantis įvairių marksizmo renegatų, revizionistų ir šiaip sovietologų veikalais. Antikomunistams padeda ir įvairios kai kurių skaldytojiškos grupuotės, „kairiaja“ frazeologija dangstančios prieš socializmą nukreiptus išpuolius. Buržuazinė propaganda skleidžia įvairius prasimany-

mus apie žmogaus teisių bei laisvių varžymą socializme, baugina amerikiečius tariamai didėjančia Tarybų Sąjungos grėsme. Suprantama, visais tais klausimais su amerikiečiais teko padiskutuoti. Dauguma jų norėjo išgirsti tiesą apie TSRS, apie Tarybų Lietuvą. Gana įdomiai praėjo Kolumbijos universiteto studentų seminaras „Socialinė tarybinės visuomenės struktūra“, kuriame buvau pakviestas dalyvauti. Kalbėdamas apie nacionalinių santykių vystymąsi mūsų šalyje, rėmiausiai Tarybų Lietuva. Studentai klausėsi labai įdomiai, pateikė daugybę klausimų, susijusių su įvairiausiomis mūsų gyvenimo sritimis. Daugelis paprastų tikrovės reiškių (pavyzdžiui, tai, kad pas mus moksleiviai mokosi gimtąja kalba, faktai apie lietuvių nacionalinės kultūros suklestėjimą, sąjunginės respublikos statusas Tarybų Sąjungoje ir kt.) jiems buvo savotiškas atradimas.

A. Gaidys

SEMIOTIKO ŽVILGSNIS Į KALBĄ

(Paskalbėjimas su prof. Algirdu Greimu)

Prof. Algirdas Julius Greimas — žymus prancūzų semiotikas, naujo mokslo, atsiradusio lingvistikos, logikos, filosofijos, etnologijos, menotyros sandūroje, organizatorius bei puoselėtojas ir vienas produktyviausių jo atstovų. Šiuo metu prof. A. Greimas vadovauja Paryžiaus Aukštosios Socialinių mokslų mokyklos Bendrosios semantikos katedrai¹. Jis — studijų „Struktūrinė semantika“ („Sémiotique structurale“. Paris, 1966); „Apie prasme“ („Du sens“. Paris, 1970); „Semiotika ir socialiniai mokslai“ („Sémiotique et sciences sociales“. Paris, 1976); „Mopasanas“ („Maupassant“. Paris, 1976) autorius, tarptautinių semiotinių bei lingvistinių redkolegijų narys ir bendradarbis. 1971 metų rudenį ir 1979 metų pavasarį prof. A. Greimas perskaitė ciklą paskaitų Vilniaus V. Kapsuko universitete.

Prof. A. Greimas maloniai sutiko duoti interviu Vilniaus V. Kapsuko universite-

¹ Ši mokykla priklauso prie vadinamųjų Didžiųjų mokyklų (Grandes Ecoles) ir yra aspirantūros lygio mokymo bei mokslo įstaiga. Joje atliekamas mokslo tiriamasis darbas įvairiuose šiuolaikinės sociologijos, istorijos, ekonomijos, ekologijos, antropologijos, psichologijos, semantikos, semiotikos, matematinių-loginių metodų taikymo socialiniuose moksluose, informatikos srityse, skaitomos paskaitos, rengiami seminarai, kuriuose pateikiami ir diskutuojami atliktų bei atliekamų tyrimų rezultatai. — R. P.

to Filosofijos istorijos katedros docentui *Rolandui Paviloniui*, kuris 1977/78 mokslo metais stažavosi minėtoje mokykloje.

R. P.: Mokslinio pažinimo pažanga padarė kalbą vienu intensyviausiai tiriamų fenomenų. Šiandien kalba — ne vien filologų, bet ir logikų, filosofų, matematikų, psichologų, sociologų rūpestis, kyląs iš būtinybės suprasti ir moksliskai paaiškinti kalbos prigimtį, kalbos ir minties, kalbos ir pasaulio, kalbos ir visuomenės, kalbos ir kultūros santykius, ištirti automatinio kalbos apdoravimo (pavyzdžiui, mašininio vertimo) galimybes. Jūs traktuojate kalbą vadinamosios struktūrinės semantikos, plačiau — semiotikos, požiūriu. Kas sudaro šio požiūrio specifiškumą?

A. G.: Pirmiausia dėl terminų. Istoriskai žiūrint, semantika — tai viena lingvistikos sričių. Kalbos reiškinius galima ir reikia nagrinėti išraiškos arba turinio požiūriu. Pirmoji XX a. pusė lingvistikoje buvo skirta daugiausia fonetikos, o po to sintaksės, taigi kalbos formalios organizacijos problemoms tirti. Kalbininkas laikė negarbe kalbėti apie žodžių, sakinių ar apskritai kalbos reikšmę. Aš pasirinkau nedėkingą vaidmenį, kuris suteikė man vienu metu net „nelingvistinio kalbininko“ titulą, — būti vienu pirmųjų, bent Prancūzijoje, pradėjusių tvirtinti, kad žmogaus kalba vis dėlto kažką reiškia, kad tai, ką ji reiškia, yra prieinama kitiems žmonėms ir gali tapti studijų objektu. Ši kova už reikšmės reikšmingumą, už mokslinio statuso suteikimą semantiniams tyrinėjimams ir buvo vienas pirmųjų mano mokslinės karjeros etapų.

Struktūralizmu istoriskai vadinama viena svarbiausių XX a. lingvistikos krypčių, tiesa, skirtingai pasireiškusių Europoje ir Amerikoje. Amerikoje struktūralizmas paprastai tapatinamas su vadinamąja L. Blumfildo (L. Bloomfield) mokykla, pasižymėjusia perdėtai formalistiniu kalbos dalykų traktavimu. Europos struktūralizmas, išaugęs iš Prahos ir Kopenhagos mokyklų, ten vadinamas „prancūziškuoju struktūralizmu“. Tuo tarpu naujos lingvistikos teorijos, pasireiškusios Amerikoje, stėjo prieš savąjį struktūralizmą.

R. P.: Jūs turite galvoje generatyvinę-transformacinę kalbos teoriją ir jos mokyklas?

A. G.: Žinoma. Tačiau aš kalbu apie tai tik todėl, jog noriu pabrėžti šį iš pa-

viršiaus keistą reiškinį: nors komunikacijos priemonių — ir susisiekimo, ir susižinojimo — pagausėjo ir jos patobulėjo, epistemologinės reakcijos abiejose Atlanto pusėse į gana panašią lingvistikos padėtį pasirodė esančios visai skirtingos. Pokario Prancūzijoje lingvistinė metodologija visų pirma persimetė į antropologiją, į psichoanalizę, į kultūros istoriją, į literatūros kritiką. Lingvistinis mąstymas, patekęs nelingvistų žinion, suuniversalėjo, bet kartu ir „išsigimė“, tapdamas vienu metu net madinga, vyraujančia filosofine mokykla, galutinai nustelbusia pokarinę egzistencializmą. Madai atslūgus ir filosofams aptilus, struktūralizmas liko tuo, kuo jis ir turėjo būti, — bendrąja humanitarinių ir socialinių mokslų metodologija. O jos pagrindas — mokslinis priėjimas prie žmogiškųjų reiškinų, teigiant, kad tiriamas objektas gali būti nusakomas tik kaip visuma santykių, nustatomų tarp tų visumą sudarančių elementų.

Pirmas stambesnis mano darbas buvo pavadintas „Struktūrine semantika“. Leisdamasis į anekdotą, prisipažinsiu, jog būdvardį „struktūrinis“ įpiršo man leidėjas, tvirtindamas, kad, išspausdintas raundonomis raidėmis, jis knygos tiražą pakelsias bent pora tūkstančių egzempliorių. Man atrode, kad pakanka vienos „semantikos“: juk priėjimas visuose moksluose yra struktūrinis, ir prie chemijos ar fizikos niekas neprikergia, kad jos struktūrinės... Tačiau laikydamasis principo, kad sviestu košės nepagadinsi, nusileidau. Terminas išliko ir šiandien padeda išskirti dvi — struktūrinę ir vėliau pasirodžiusią generatyvinę — semantikas.

R. P.: Tas skirtumas, beje, liečia pačią kalbos sampratą esmę... .

A. G.: Neabejotinai. Galima sakyti, kad europietiškas požiūris atspindi visuomeninę, kolektyvinę kalbos koncepciją, o amerikietiškam būdinga psichologinė, individualistinė kalbos samprata. Pavyzdžiui, generatyvinės kalbos teorijos pirmtako N. Chomskio (N. Chomsky) darbuose kalbantysis figūruoja, pagal savo statusą, mutatis mutandis kaip psichologinis subjektas, o europietis lingvistas žiūri į kalbantįjį kaip į kolektyvinį subjektą. Paprasčiauariant, mūsų nuomone, ne mes kalbame kalba, o kalba mumyse kalba; mes maudomės kalboje kaip socialinėje realybėje, kalba tam tikra prasme yra viena

visuomenės dimensijų. Ieškant atitikmenų filosofijoje, galima būtų pasakyti, kad N. Chomskio mokyklos epistemologinis fonas — transcendentinio subjekto problematika, o mūsų — „universalus žmogaus proto“ problematika. Neatsitiktinai antropologija, turinti reikalą su kolektyvinėmis reprezentacijomis, ir apskritai socialiniai mokslai priėmė prancūziškąjį struktūralizmą daug palankiau, nei, pavyzdžiui, psichologija.

R. P.: Tačiau ir europietišrame kontekste Jūsų pozicija yra išskirtinė, nes Jūs teikiate pirmenybę diskurso, t. y. teksto, — ir nebūtinai kalbinio, — o ne sakinių analizei ir kartu remiatės generatyviniu principu.

A. G.: Šiandien, kaip žinote, lingvistinėje teorijoje priimta skirti du kalbos lygmenis: paviršiaus (t. y. tam tikra prasme prieinamą stebėjimui) ir giluminį (abstraktų, aprašomą teorinėmis konstrukcijomis). Semantiniai vienetai, manifestuojami kalbos paviršiuje, grosso modo atitinka savo dimensijomis sakinius, kurie apibrėžiami kaip sintaksiniai vienetai. Turėdami galvoje kombinatorines stambesnių semantinių vienetų sudarymo galimybes, esame priversti išeiti už sakinio ribų ir numatyti platesnę kalbinių vienetų organizacijos sritį: be sakininės, frastinės lingvistikos, reikia numatyti vietą ir diskursyvinei, tekstualinei lingvistikai. Todėl ir generatyvinė gramatika, norinti išaiškinti, kaip generuojami sakiniai, bet neatsizvelgianti į platesnius kalbinius vienetus, yra ribota, nepakankama...

R. P.: Tai daro neįmanomu dalyku paaiškinti ir patį kalbos supratimo fenomeną. Tai ypač išryškėjo, mėginant išspręsti mašininio vertimo problemą...

A. G.: Visiškai sutinku su Jumis. Lingvistikos uždavinys — išaiškinti, kaip iš neartikuluotos reikšmės kontinuumo generuojamos stambios sintagmatinės grandys, vadinamos diskursais (arba tekstais), kaip šios grandys vėliau artikuluojamos į atskirus sakinius. Taigi sakiniai negali būti laikomi galutiniais generavimo proceso elementais, to proceso ultima ratio. Diskursas yra kartu ir gilesnis, ir paprastesnis kalbinės organizacijos vienetas, tai kartu ir sintaksinė, ir semantinė visuma,

kuri išsidalija, „sprogsta“ į atskirus sakinius. Ši pažiūra, aišku, labai skiriasi nuo tradicinio generatyvistų priimto diskurso supratimo, pagal kurį jis tėra sakinių vienas greta kito, vienas paskui kitą išdėstymo išdava. Paimkime paprastą pavyzdį — jus prašo aprašyti filmą, kurį ką tik pažiūrėjote. Jums į galvą ateis kai kurios labai paprastos mintys, kurios ir atliks schemas, organizuojančios tai, ką jūs prisimenate, vaidmenį. Ir tik po to jūs artikuliuosite tuos prisiminimus apibrėžta sakinių seka. Būtent taip aš suprantu diskurso generavimo procesą.

R. P.: Toks požiūris, matyt, suporuoja ir pačią diskurso rišlumo idėją. Pastarąją Jūsų teorijoje išreiškia izotopo sąvoka?

A. G.: Taip. Mat aiškinant komunikacijos, kaip reikšmės perdavimo procesą, vykstantį „adresanto²-adresato“ ašimi, reikia postuluoti kalbinių vienetų pasikartojimo diskurse principą, pabrėžiant, kad kartojasi ne tik gramatinės kategorijos ar klasės (kalbos dalys, giminės, skaičiai, laikai ir kt.), bet ir semantinės kategorijos, kurių vienokios ar kitokios sąrangos ir sudarą bendrą perduodamos prasmės minimumą, o tai paaiškina, kodėl žmogiškoji komunikacija apskritai yra reikšminga, nesvarbu, kokie sakiniai vartojami.

R. P.: Vadinasi, galima kalbėti apie specifinius atskirų diskursų organizacijos principus, apie tam tikrą diskursų tipologiją?

A. G.: Giluminį diskurso organizacijos lygmenį padeda suprasti naratyviškumo sąvoka. Žymus italų rašytojas, besidominintis semiotikos problemomis, Italo Kalvinas (Italo Calvino) kartą net yra paradoksaliai pasakęs, kad žmonija, prieš padėdama galvoti, jau mokojo pasakas pasakoti. Naratyvinių struktūrų svarbą pirmiausia atskleidė V. Propo ir K. Levi-Stroso (C. Lévi-Strauss) teoriniai darbai. Man teko tik vėliau prisidėti, mėginant suderinti dvi skirtingas — sintagmatinę ir paradigmatinę — interpretacijas ir ieškoti jų sintezės. Apskritai oralinė literatūra itin palanki naratyvinei analizei, nes šios rūšies diskursai teikia daug apibendrinimo galimybių: tie patys naratyviniai modeliai gali būti lengvai taikomi ne tik

² Specifinis A. Greimo semiotinės teorijos terminas, reiškias informacijos siuntėjas. — R. P.

Europos folkloro, bet ir afrikiečių ar indėnų mitologinėms sakmėms. Antra vertus, tokių pasakojimų semantinė analizė rodo, kad jie yra ne kas kita, kaip naratyvine ir figūratyvine forma pateikiami atsakymai į didžiuosius filosofinius žmonių keliamus klausimus (Antai K. Levi-Stroso atlikta Edipo mito analizė rodo, kad naratyvinis samprotavimas gali būti formalizuotas ir nusakytas kaip dviejų binarinių kategorijų koreliacija; tomis kategorijomis galima generuoti visus šio mito variantus, įskaitant ir froidiškąjį. Kartu šiam mitui buvo priskirta dvejiopa reikšmė: horizontalinis, arba sintagmatinis jo perskaitymas, atskleidžiantis vieną po kitos Edipo bėdas, suderinamas su giluminiu, vertikaliu, paradigmaticiniu, iškeliančiu kultūrinio pobūdžio problemas, atsirandančias, susidūrus dviem viena kitai prieštaraujančioms tėvystės sampratoms. Abiem atvejais tai atskleidžia pacios visuomenės savimonę, tai, kaip ji pati apie save galvoja.) Nepasitenkinant vien literatūrinių diskursų analize, mums teko greitai imtis filosofinių, socialinių, politinių ir kitokių tekstų nagrinėjimo. Suprantama, toks nagrinėjimo objekto išplėtimas pareikalavo nuolat tobulinti, rafinuoti, pagilinti turimus naratyvinius modelius, kurie šiuo metu jau maža ką bendro turi su V. Propo aprašymais, o vis labiau artėja prie logiškai semantiško formulavimo.

R. P.: Matyt, galima kalbėti ir apie čia aptariamų metodų ir procedūrų taikymą lietuvių mitologijos problemoms tirti?

A. G.: Jums turbūt sunku net įsivaizduoti, kad mano kartos žmonių vaikystė dar buvo įleidusi šaknis į dabar jau nebesuprantamą išmonių ir stebuklų, velnių, vaiduoklių ir laumių fantasmagorišką pasaulį. Šia prasme XIX amžius Lietuvoje pasibaigė apie 1930 metus. Šis tiesioginis mitinio pasaulio patyrimas visai kitoje šviesoje leidžia skaityti mūsų tautosakos ir etnografijos šaltinius, padeda suprasti mitologinius faktus kaip įrašytus į tam tikrą logikų vadinamą „galimą pasaulį“. Todėl nenuostabu, kad, norėdamas paliustruoti savo siūlomus teorinius modelius, ėmiau remtis lietuviškais pavyzdžiais. Tačiau tiesiogiai domėtis lietuviškąja mitologija buvau pastūmėtas Ryšių su užsienio lietuviams komiteto dosnumo: gavęs nemaža tautosakos leidinių ir medžiagos iš Lietuvos, susidariau šiokią tokią, nors ir labai nepilną, lituanistinę biblioteką,

leidžiančią analizuoti konkrečius tekstus ir jų variantus. Bet mano pirmieji bandymai šioje srityje atrodo dar labai izoliuoti, dažnai net nesuprantami reiškiniai.

Dabartinį tautosakos tyrinėjimą Lietuvoje apibūdinau kaip Jono Balio, vadinamosios suomių mokyklos atstovo, pradėto darbo tęsą. Jo nuopelnai šioje srityje dideli, jis — tautosakos sisteminio rinkimo, klasifikavimo, aprašinėjimo organizatorius. Šis darbas, tik, žinoma, platesniu mastu, tęsiamas ir dabar. Tačiau nekritiškas sekimas suomių mokyklos metodologija, jau trečiame šio amžiaus dešimtmetyje sukritikuota V. Propo, tegali duoti paviršutiniškus motyvų išdėstymus ir jų variantų išskaičiavimus. Geriausiu atveju tautosakos studijos pavirsta sociologiniu, bet labai neišsamiu ir šališku XIX amžiaus kaimo kultūros aprašymu. O mane domina senosios lietuvių kultūros ir senosios lietuvių religijos teorinė rekonstrukcija, pagrįsta, kiek tai yra įmanoma, tautosakos teikiama medžiaga.

R. P.: Jūsų nuomone, mitologijos tyrimai vykdytini bendrame kultūros istorijos kontekste?

A. G.: Taip. Mitologijos studijos neatskiriamos nuo kultūros istorijos tyrinėjimų. Imkime, pavyzdžiui, kad ir Geležinio vilko mitą,— jo analizė, tiesa, dar nesu užbaigęs,— kuris neabejotinai yra Lietuvos valstybės suverenumo mitas, panašus į Romos miesto įsteigimo ar Indijos karalių intronizacijos mitus. Mitą aš apibūdinau kaip originalią, figūratyvinę tam tikros ideologijos išraišką. Geležinio vilko mitas rodo to meto Lietuvai būdingą politinę ideologiją, valstybinio mąstymo buvimą. Tai visai neprieštarauja, pavyzdžiui, istorikų aiškinimui, jog šis mitas pateko į Lietuvos metraščių dėl to, kad į jį buvo žiūrėta kaip į priemonę, kurią Lietuvos didžiūnai taikė, norėdami išlaikyti savo rankose valdžią ir atsispirti Lietuvos integravimui į bendrą Lenkijos valstybę. Ta jų priemonė — tai pagoniškas mitas, atitinkas XIV amžiaus politinę galvoseną, jo analizė gali padėti istorikui suprasti, kokia buvo Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės politinė ideologija.

Antra vertus, tautosaka nėra vienintelis šaltinis mitologijai, o drauge ir kultūrai tyrinėti. Čia gali būti naudingi ir kitų mokslų, pavyzdžiui archeologijos, duomenys, kuriais remiantis išryškinami svarbūs

kultūriniai faktai. Pavyzdžiui, archeologinė išvada, kad VI—X amžiais visoje Lietuvoje galutinai išgalėjo kūrų sudėginimo laidojant papročiai, ne tik atitinka pirmojo mitinio Didžiojo kunigaikščio Šventaragio sudėginimą, bet ir liudija svarbų kultūrinio susivienijimo faktą. Remdamasi archeologijos duomenimis, R. Volkaitė-Kulikauskienė argumentuoja, kad nuo XI amžiaus etnografinės Lietuvos sritis materialinės kultūros atžvilgiu jau buvo tapusi vientisu, homogenišku vienetu. Taip vieni kitus papildo kultūros istorijos ir mitologijos tyrinėjimai.

Turiu pridurti, kad savo mitologines studijas — apie Aitvarą, Vaižgantą, Jagaubę, Aušrinę, Auššveitį, Laimą ir kitas dievybes — ne tik mėginu įrašyti į kultūros istoriją, bet ir stengiuosi parodyti jomis lietuvių mitologijos specifiskumą bendroje indoeuropiečių mitologijoje.

R. P.: Grįžkime prie diskurso analizės temos. Ar laikote naratyviškumą universalia diskursyvine forma, kitaipariant, bet kokios rūšies diskursų bendru organizaciniu principu?

A. G.: Dabar jau gana gausios oralinės literatūros tradicijos rodo, kad nėra visuomenių, neturinčių naratyvinių diskursų, taip pat, kad jų palyginimai leidžia kalbėti apie galimą tų diskursų tipologiją. Antra vertus, tai, ką mes archaišėse bendruomenėse vadiname mitologija ar tautosaka, labiau išsivysčiusiose visuomenėse pasireiškia rašytinės literatūros ar istorijos pasakojimų formomis. Šios „literatūrinės“ formos iš tiesų yra kalbinės formos, kurios ir turėtų būti vienu pagrindinių diskursyvinės lingvistikos objektų. Žinoma, liaudies pasakojimų analizės negalima lyginti su Prusto (Proust) romanų analize, tačiau elementarių naratyvinių struktūrų atpažinimas įgalino mus sudaryti nemažą naratyvinių modelių, kuriuos dabar galime panaudoti kaip mokslinio numatomumo hipotezes, analizuojant sudėtingesnius diskursų tipus.

R. P.: Tad į neseniai pasirodžiusią Jūsų studiją apie Mopasano apysaką „Du draugai“ galima žiūrėti kaip į Jūsų teorijos taikymą konkrečiam literatūrinio teksto analizei?

A. G.: Taip. Aš pasirinkau šį tekstą kaip būdingą „literatūrinės pasakos“ žanrui — taigi tam tikra prasme kaip palyginamą su V. Propo aprašytais stebuklinėmis pasakomis, — kurį puikiai iliustravo

XIX amžiaus rašytojai: Merimė, Mopasanas, Čechovas. Mėgindamas jį mikroskopiškai išanalizuoti, parodyti, kokia jo vidinė organizacija, kokiomis priemonėmis jis pagamintas, aš norėjau visų pirma išryškinti oralinės ir rašytinės literatūros panašumus bei skirtumus. Tai gana kruopštus darbas: septynių puslapių tekstui prireikė apie 250 puslapių analizės. Žinoma, tokia konkretaus teksto palyginti išsami analizė turėjo ir kitą tikslą: pailiustruoti mano siūlomus metodus, pasiūlyti aiškias formalias procedūras literatūrinių tekstų skaitymui.

R. P.: Kokios gali būti tokios analizės išdavos literatūrinės kritikos požiūriu?

A. G.: Išdavos iš pirmo žvilgsnio gana netikėtos: pavyzdžiui, į Mopasaną tradiciškai žiūrima kaip į realistinės mokyklos atstovą. Tačiau pažvelgus į jo gyvenimą epochą, susidarą paradoksalus įspūdis: visi tuo metu proza rašiusieji autoriai buvo realistai, o visi poetai — simbolistai. Ar nekeista, kad du rašytojai — Mopasanas ir Malarmė, — gyvenę ko gero toje pačioje gatvėje, skaitę tuos pačius laikraščius, turėję tą pačią kultūrinę patirtį, vienas — realistas, kitas — simbolistas? Aš manau įrodęs, kad Mopasaną galima taip pat pagrįstai laikyti realistu, kaip ir simbolistu, kitaipariant, kad „realizmas“ ir „simbolizmas“ yra tik istoriškai sąlygotos etiketės, tam tikru laiku prisegamos vienai ar kitai literatūrinei krypciai pavadinti, bet nebūtinai atitinkančios pačių tekstų struktūrinę organizaciją. O svarbiausia — tokių etikečių nagrinėjimu negalima pagrįsti nei sintaksinės, nei semantinės literatūrinių diskursų tipologijos.

R. P.: Mums belieka paliesti paskutinį momentą — perėjimą nuo semantikos į semiotiką.

A. G.: Pradėjęs kalbotyroje domėtis semantikos klausimais, pats beveik nepastebėdamas, ėmiau nagrinėti kitomis komunikacijos priemonėmis perduodamas ir sudaromas reikšmių sritis. Juk kinematografija, tapyba, architektūra irgi yra prasmės išraiškos sistemos, į kurias galima žiūrėti kaip į savitas ženklų kalbas. Pavyzdžiui, architektas, kurdamas naujo miesto projektą, turi reikalą su reikšmėmis, kurias jis priskiria — daugiau ar mažiau sąmoningai — jo numatomoms naujoms „formoms“: pastatams, gatvėms, atviroms ar uždaroms erdvėms. Dabar net manoma, kad urbanizmas turįs svarbų so-

cialinės terapeutikos aspektą, kad vieni miestai yra „laimingi“, o kiti — „nelaimingi“, kad kuriamos erdvės formos yra reikšmingos ir tiesiogiai moduluoja jų vartotojų savijautą. Kad ir kaip ten būtų, tokiais atvejais turime reikalą su labai sudėtingu semiotinių objektų generavimu, jų gamybos procesai yra reikšmingi, o kartu ir studijuotini.

Matome, kad visos šios kalbos turi bendrą semantinę bazę, visų jų dėka žmogus išreiškia, išsako save. Tačiau, be tų kalbų turinio analizės, iškyla ir kita problema — tų kalbų konstrukcijos, jų organizacijos principų atpažinimas ir nusakymas. Lingvistika, kaip labiausiai išsivysčiusi socialinių mokslų sritis, gali čia padėti studijuoti tų „nekalbinių kalbų“ išraiškos sistemas. Ir semantikas beveik prieš savo valią tampa semiotiku — įvairių reikšmių sistemų tyrinėtoju.

R. P.: Vadinasi, į lingvistiką Jūs žiūrite kaip į specifinę semiotiką, t. y. bendrosios semiotikos, arba semiologijos, rūšį?

A. G.: Paviršutiniškas mano atsakymas būtų teigiamas, tačiau, giliau pažvelgus, dalykas atrodo komplikuočiau. Kad mūsų „natūralioji kalba“ yra viena semiotinių sistemų — abejonių nėra. Tačiau taip pat neabejotina, kad ji turi savą, privilegijuotą, padėtį. Pirmiausia, jos dėka galima kalbėti apie viską, ir tas nuolatinis kalbėjimas pačios kalbos viduje sudaro tai, ką šiandien rusų semiotikai vadina „antraeilėmis modeliavimo sistemomis“, o mes — autonominiiais diskursais: juridiniai, politiniai, religiniai diskursai tolydžio išsivysto ir įgyja savo nepriklausomybę, t. y. savitą sintaksinę ir semantinę organizaciją. Tokios „lingvistinės semiotikos“ gali būti palyginamos su „nelingvistinėmis semiotikomis“, pavyzdžiui, su dailės semiotika, muzikos semiotika, kino semiotika ir kt. Dažnai tokios semiotikos, nors ir turėdamos vientisą prasmės lygmenį, išraiškos lygmenyje kombinuoja kelias skirtingas kalbas, sudarydamos vadinamąsias sinkretines semiotikas. Pavyzdžiui, kino ar teatro semiotikos vartoja: pirmoji — kokias penkias, o antroji — turbūt net aštuonias išraiškos sistemas (intonaciją, gestų kalbą, sceninės erdvės kalbą, šviesų efektų kalbą, proksmiką ir kt.), jos visos sutelktos ir supintos tam, kad pagamintų vieną globalinę spektaklio prasmę.

Tačiau nereikia užmiršti, kad, norint kalbėti apie visas šias kalbas, t. y. jas analizuoti ir aprašyti, neišvengiamai reikia remtis „natūraliąja kalba“. Čia ir vėl išryškėja jos privilegijuota padėtis: mes galime lietuviškai kalbėti apie tapybą, bet negalime „tapybiškai“ kalbėti apie lietuvių kalbą. Žinoma, lietuviškai ar prancūziškai kalbėdami apie tapybą, mes prišnekame ir aibę nesąmonių: mūsų metakalba³ neatitinka kalbos, kurią, ja remdamiesi, norime apibūdinti. Iš čia ir kyla mokslinės metakalbos problema: „natūraliąją kalbą“ reikia sudrausminti, reikia nustatyti jos vartojamų žodžių vienareikšmiškumo principą ir griežtas jų vartojimo taisykles, — vienu žodžiu, pasigaminti tokią kalbą, kuri nebūtų nei lietuvių, nei prancūzų kalba, o savotiška vienareikšmė „algebra“, garantuojanti aprašančiosios ir aprašomosios kalbos atitikimą. Taigi bendrosios semiotikos teorija pamažu ima rodyti savo pašaukimą tapti visuomenės mokslų logika, siekiančia tų mokslų metodologinio suvienijimo.

R. P.: Ir paskutinis klausimas. Kokia semiotikos, kaip mokslo, geografija?

A. G.: Galiu pasakyti, kad semiotika sparčiai plinta po pasaulį. Be stambesnių centrų Europoje, pastaruju metu ji itin populiarėja JAV, kur dažnai susiduria su ten vyraujančiais bihevioristiniais metodais. Ypatingo dėmesio, pasireiškiančio gausių darbų ir naujų mokslinių žurnalų forma, ji susilaukė Pietų Amerikoje.

Prancūzų semiotikai itin artimi yra tyrimai, atliekami įvairiuose Maskvos Mokslų akademijos instituteuose, aptariami Tartu universitete rengiamuose semiotikos simpoziumuose ir jų leidiniuose. Esu įsitikinęs, kad ir Lietuvoje šis mokslinis projektas galėtų rasti intelektualinę dirvą, papildydamas svarbius lituanistikos ir lyginamosios kalbotyros darbus, priartindamas juos prie logikos srityje atliekamų tyrinėjimų.

Leiskite baigiant pasinaudoti proga ir, artėjant reikšmingam Vilniaus universiteto jubiliejui, perduoti kūrybinius linkėjimus Lietuvos mokslininkams ir visiems mokslu ateitimi besirūpinantiems žmonėms.

Paryžius, 1978.IV.7

³ Kalba, kuria kalbama apie kokią nors kalbą. — R. P.